

KOSZTA LÁSZLÓ

Querfurti Brúnó és Azo ostiai püspök

Két külföldi klerikus és a püspökségi szervezet továbbépítése 1009-ben

Térítés a Dél-Dunántúlon

1003-ra a Dunántúl nyugati és északi részén, a Felvidék nyugati és középső vidékein valamint keleten, Erdély egyes területein létrejött a püspökségi szervezet. Kézenfekvő volt, hogy a lakott területek egészére, így a Dél-Dunántúlra és a Duna-Tisza közére, valamint a Tiszántúlra is kiterjesszék az egyházszervezetet, egyúttal ezzel párhuzamosan elismertessék Szt. István államának hatalmát. Az erdélyi egyházmegye megszervezése után azonnal a Dunántúl egészére, mint az Árpádok államának központi területével szomszédos népességre ki akarták terjeszteni a missziót. A magyar megszállás alatt álló Tolna és Baranya vidékét be kívánták kapcsolni a krisztianizációba. A röviddel korábban megalapított egyházmegyek szervezetének kialakításával egyidőben több vidéken egymással párhuzamosan be kellett indítani a térítést. Szt. Istvánnak ehhez külföldi segítséget kellett igénybe venni. Kézenfekvő volt, hogy mint néhány évvel korábban, az ezredfordulón, most is támaszkodjon sógorára, az időközben a Német Birodalom élére került II. Henrik császárra.

A Németországból érkező misszionárius főpap, Querfurti Brúnó volt. Brúnó a korszak egyik legjelentősebb térítője Európa keleti felében. 970 táján született a szászországi Querfurtban egy rangos grófi családban. Másodszülött fiúként egyházi pályára lépett és a német keleti misszió fontos központjának, a magdeburgi érsekségnek dómiskolájában tanult. A Magdeburgban eltöltött kilenc esztendő alatt Brúnó kiváló oktatásban részesült, nem csak a középkori szerzőkkel, hanem az ókori auctorokkal is megismerkedett. A magdeburgi iskola Németország egyik legjelentősebb oktatási intézménye volt és ennek köszönhetően a szászországi előkelő családok gyakran küldték oda fiaikat. Brúnónak több, később jelentős karriert befutó tanulótlársa volt. Köztük a legismertebb Merseburgi Thietmar krónikáíró. Magdeburg nem csak a tanulmányok miatt vált döntő jelentőségűvé Brúnó életében, hanem valószínűleg itt alakult ki az a missziós tudata, amely később meghatározóvá vált életpályájában.¹

Magdeburg már a 10. század közepe óta, még az érsekség alapítása előtt a keleti misszió központja lett. Nemzedékek adták tovább ezt a misszióstudatot, és természetesen a térítés gyakorlatában is nagy tapasztalattal rendelkeztek. Brúnó misszióstudatában az is szerepe játszott, hogy a merseburgi egyházmegyéből származott, amely püspökséget szintén térítő céllal hozták létre. Querfurti Brúnó korai kötődését a misszióhoz jelzi az, hogy már Magdeburgban felvette a Bonifác nevet is, amely egyértelműen utalt Szt. Bonifácra Németország angol-szász származású térítőjére, Germania apostolára.

Brúnó 997-ben Magdeburgban kanonok és egyúttal III. Ottó császár udvari káplánja lett. A császár környezetében tartózkodva érte a hír, hogy a poroszok között térítés közben mártírhalt

¹ WENSKUS 1956. 145–146.

halt Szt. Adalbert prágai püspök, a közép-európai krisztianizáció egyik meghatározó kezdeményezője. A tragédia az egész császári udvarra nagy hatással volt. Brúnónak udvari papként lehetősége nyílt, hogy megismerkedjen Adalbert életben maradt társaival és tanítványaival. Adalbert mártírhalála szintén életre szóló hatás és követendő példa lett számára. Röviddel ezt követően Querfurti Brúnó a császári udvarral Rómába került, de nem érezte jól magát királyi káplánként, és ezért 998-ban belépett a római császári palota közelében álló Szt. Elek és Bonifác monostorba.² Oda, ahol korábban példaképe, Szt. Adalbert és tanítványai éltek. A római monostor fontos szerepet játszott Közép-Európa krisztianizációjában. Innen telepítették be például alig néhány évvel korábban Szt. Adalbert kérésére az első cseh férfi monostort, a břevnovi bencés apátságot, sőt a cseh kolostor közvetítésével valószínűleg Pannónhalmával is kapcsolatba kerültek ezek a szerzetesek.³ Adalbert példája és a római kolostor kapcsolatai egyre inkább a cseh, lengyel és magyar területeken folytatandó térítés felé irányították Brúnó figyelmét.

Brúnó három év elteltével, 1001 elején hagyta el Rómát, amikor csatlakozott Szt. Romuald remetéhez és vele együtt a Ravenna melletti Pereum nevű, remeték lakta kolostorba költözött. Pereum nem jelentett komoly váltást, sőt inkább megerősítette Brúnó formálódó kelet-európai missziós elképzeléseit, mivel ennek a monostornak kifejezetten missziós jellege volt. Van olyan elképzelés, hogy III. Ottó császár kifejezetten a pereumi közösség feladatává tette a közép-európai térítést. Tudatosan missziós centrumot alakított itt ki a császár. Ennek jele lehetett, hogy személyesen vett részt a monostor Szt. Adalbert tiszteletére épült templomának felszentelésén. A monostor ugyan remete jelleggel bírt, de ez nem mond ellent a misszióknak. Az itt élő szerzetesek, így Brúnó is elvonulva, remeteként élve, lelkiileg felkészültek az elkövetkezendő apostoli életre.⁴ A misszióra készülő pereumi remeték bizonyosan pontos ismeretekkel rendelkeztek a magyar térítésről is. Őt remete, köztük a közösség vezetője, Szt. Romuald és maga Querfurti Brúnó, személyesen jelen volt 1001 áprilisában azon a zsinaton, ahol megvitatták a magyar krisztianizációt és engedélyezték az önálló magyar érseki tartomány létrehozását.⁵

Querfurti Brúnó remetetársával, Beneventói Benedekkel 1001 késő őszén elhatározta, hogy Vitéz Boleszláv lengyel fejedelem kérésére megkezdik a térítést Lengyelországban. Benedek azonnal útnak indult, addig Brúnó Rómába ment, hogy a misszióhoz pápai engedélyt szerezzen. Valamilyen ismeretlen ok miatt azonban Querfurti Brúnó csak több hónapos késéssel érkezett Rómába, és szerezte meg a pápai jóváhagyást. A késedelemnek súlyos következményei lettek. Brúnó csak 1002/1003 telén tudott elindulni Rómából és 1003 kora tavaszán Regensburgba érve keserűen kellett szembesülnie azzal, hogy alapvetően megváltozott az eltelt egy esztendő alatt a politikai helyzet. 1002 elején váratlanul elhunyt III. Ottó császár, a keleti misszió elkötelezett híve és nagy támogatója. Alig egy évvel az ő halála után hosszú évekig elhúzódó háború tört ki a Német Birodalom és Lengyelország között. Querfurti Brúnó a háborús helyzetben nem tudott továbbutazni Lengyelországba előreküldött társaihoz és lehetetlennek tűnt ott a tervezett térítés beindítása.⁶ 1003 elején azonban egy új missziós terület nyílt meg számára. Szt. István befejezve

² A mai napig a legrészletesebb életrajz Querfurti Brúnóról VOIGT 1907. 17–49.

³ A római kolostor közép-európai missziós kapcsolatainak megítélésében vita van. K. Bosl több munkájában a missziót tekintve a monostor legfontosabb feladatának az ezredforduló, pl. BOSL 1970. 15–28. A missziós kapcsolatokat teljesen elutasítja: SANSTERRE 1990. 493–506.; további irodalom pl. CLAUSSEN 2002. 186–222.; EICKHOFF 1994. 31–33.; GÖRICH 1993. 216–223.; HUSCHNER 2003. 497–498.; BOGYAY 1994. 193–205.

⁴ VOIGT 1907. 58–61.; WOLFINGER 2006. 245–246.; KOSZTA 2008. 48.

⁵ „Romualdus abbas et eremita, Guillelmus presbiter et eremita, Johannes presbiter et eremita, et alius Johannes monachus similiter et eremita, Bonifacio eremita...” DHA. I. 21.

⁶ VOIGT 1907. 68–79.

az esztergomi érsekség jogszerű működéséhez szükséges püspökségek megszervezését, újabb területek krisztianizálást vette tervbe. II. Henrik – támogatva sógora elképzeléseit – Querfurti Brúnót Regensburgból Lengyelország helyett Magyarországra küldte.⁷

Brúnó magyarországi térítésének kronológiáját ma már nem lehet minden kétséget kizáró pontossággal rekonstruálni. Brúnó két szakaszban folytatott Magyarországon missziót. Brúnó saját maga néhány évvel később írt munkáiban nem különíti el a két térítést, amely azt is jelzi, hogy mindkét alkalommal ugyanazon a vidéken tevékenykedett. 1003 elején hajón indult Regensburgból Magyarországra.⁸ Bizonyosan megállt Esztergomban, Szent István székhelyén, mert a nagyobbik István-legenda utalása szerint a király bízta meg azzal, hogy az ország alsó részein (in inferiores Ungarie partes) folytasson térítést.⁹

Az István-legendában megjelölt missziós terület azonosítását segíti, hogy Brúnó hajón indult Esztergomból a számára kijelölt vidékre. Így azt mindenképpen a Duna mentén kell keresni. Korábban a missziót Erdélybe vagy az Al-Duna vidékére, az Ajtony hatalma alatt álló területre próbálták helyezni.¹⁰ A hely pontos azonosítását segíti, hogy az István-legenda Brúnó tevékenységét összefüggésbe hozza a pécsváradi bencés apátsággal,¹¹ és ezzel a Duna baranyai, tolnai, sőt talán a szerémségi vidéke jöhet csak szóba. Köztörténeti adatok, a pécsi püspökség 1009-es alapítása inkább illeszkedik a misszióval kapcsolatban felállított kronológiához, mint a csanádi egyházmegye késői, 1030-as létrejötte. Maga, Brúnó utal egy 1008–1009 fordulóján írt levelében arra, hogy egykori missziós területére pápai legátus érkezett.¹² A Maros vidékén nem tudunk pápai követ tevékenységről, még Pécs esetében az alapítólevél egyértelművé teszi Azo legátus szerepvállalását. Mindezek alapján Kristó Gyula lokalizálásával kell egyetérteni, aki a korábbi véleményekkel¹³ ellentétben Brúnó tevékenységét a Dél-Dunántúlhoz, a Duna középső szakaszától, Tolna vidékétől a Szerémségig terjedő területre helyezte.¹⁴

Brúnó első magyarországi missziója, úgy tűnik, viszonylag rövid, alig egy éves lehetett. 1004 elején már szülőföldjén, Szászországban tartózkodott. Szülővárosában Szűz Mária, valamint Szt. Péter és Szt. Pál tiszteletére társaskáptalan alapított, és a Magyarországon élő Szt. Adalbert tanítványoktól összegyűjtött információk alapján hozzáfogott példaképének, a mártírhaltalt prágai püspök életrajzának megírásához. Szászországi útja a megkezdett magyar misszióval is kapcsolatban hozható.¹⁵ Brúnó Lengyelországba indult téríteni, a lengyel misszióra készült fel. Társai Lengyelországban vártak rá és hoztak létre egy kisebb remetekomostort a beindítandó térítés bázisául. Ezzel szemben a megváltozott politikai helyzet hozta váratlan döntés volt Brúnó magyarországi útja. A misszionárius nem készült fel erre. Vélhetőleg megfelelő nyelvtudással és a szükséges számú segítővel sem rendelkezett. A missziós terület megismerése, felmérése után utazhatott vissza Németországba, hogy társakat toborozzon, és további támogatást szerezzen. Brúnó magyarországi terveit előtérbe helyezte az a tragikus hír, hogy 1003 novemberében le-mészárolták Lengyelországban élő társait.¹⁶ Elhunyt a tervezett lengyel misszió másik vezetője,

⁷ WENSKUS 1956. 191–192.

⁸ VOIGT 1907. 80–85.

⁹ SRH. I. 82.

¹⁰ VOIGT 1907. 80–85. és 277.; GYÖRFFY 1969. 215.; GYÖRFFY 1977. 173–174.; NICKEL 1999. 169–170.

¹¹ SRH. I. 382.; Magyar fordítása: ÁKIF. 279.; KRISTÓ 1999. 77–78.

¹² DHA. I. 44–48.

¹³ Pl. az Al-Duna, Maros közötti területre, Ajtony uralta régióba helyezi Brúnó térítését GYÖRFFY 1977. 172–173.

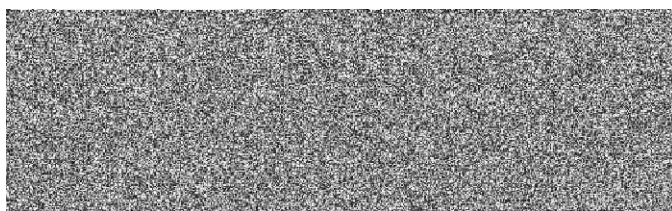
¹⁴ KRISTÓ 1985. 11–15.

¹⁵ VOIGT 1907. 88–91. és 97.; NICKEL 1999. 170.; WENSKUS 1956. 135.

¹⁶ VOIGT 1907. 79–80.

egykori remetetársa, Beneventói Benedek. A tragikus hírről vélhetőleg már Szászországban értesült Brúnó. Társainak halála és a továbbra is ellenséges német–lengyel viszony lehetetlenné tette, hogy Querfurti Brúnó eredeti, lengyel terveit valósítsa meg.

Merseburgi Thietmar krónikás még egy fontos dologra hívja fel a figyelmet Brúnó hazalátogatásánál. Brúnó Merseburgban felkereste II. Henrik császárt. Nyilvánvalóan beszámolt neki a magyar térítésről, és támogatást is kért tőle. Együttal a térítés intézményes kereteinek kialakítását is kezdeményezte. Már bő két esztendővel korábban, még Rómában, II. Szilveszter pápától palliumot kapott Brúnó, amellyel missziós érsekké nevezték ki. A felszentelés nyilvánvalóan a térítés megváltozott körülményei miatt azonban elmaradt. Brúnónak lehetősége nyílt volna a felszentelést Magyarországon, az esztergomi érsektől is kérni. Ő azonban ezt Németországban kezdeményezte. Ennek több oka lehetett. Thietmár utal rá, hogy Brúnó erre magától a császártól kért engedélyt. A lépéssel hivatalosan is elismertette II. Henrik császárral missziós tevékenységét, sőt ezzel a német uralkodótól nem csak a birodalmi egyház vonatkozásában kapott jogosultságot, hanem Közép- és Kelet-Európa egészére. Brúnót így Tagino magdeburgi érsek szentelte érsekké¹⁷ vélhetőleg 1004 augusztusában. Az érsekké szentelés egyben azt is jelentette, hogy a Pápaság mellett II. Henrik császár és a német birodalmi egyház is elismerte tevékenységét és felhatalmazást adott számára a térítéshez. Brúnó tisztában volt azzal, hogy politikai támoga-

tás nélkül nem tud sikeresen téríteni. 1004 végére tehát minden oldalról elismertette terveit, és ennek köszönhetően eredményesen folytathatta a megkezdett magyarországi missziót. A Szászországban töltött csaknem egy esztendő az előbb említett támogatások tudatában lehetőséget teremtett arra, hogy alaposan felkészüljön a térítés folytatására, és társakat toborozzon maga mellé.

Querfurti Brúnó 1004 végén vagy a következő év elején tért vissza Magyarországra és folytatta a közel egy évvel korábban felhagyott missziót.¹⁸ A térítése valamilyen formában összefüggésben van a pécsvárad apátság kezdeteivel. A nagyobbik Ist-

Brúnó Európája. Nagy Béla Európa az ezredfordulón című térképe alapján a térképvázlatot készítette Halmágyi Miklós. MAGDEBURG ● Brúnó járt erre a forrás szerint, GNEZNO ○ Brúnó feltehetően járt itt

¹⁷ Thietmar Chronicon 342. (VI/94.)

¹⁸ VOIGT 1907. 98–103.

ván-legenda elmondja, hogy Asztrik apátot tanítványa, Bonifác (Brúnó) váltotta a monostor élén, amikor az Magyarország alsóbb részeire jött téríteni.¹⁹ A pécsváradi – mára erősen interpolálva fennmaradt – alapítólevél viszont csak 1015-ben kelt.²⁰ Nem lehet kizárni, hogy a beinduló dél-magyarországi térítéshez kapcsolódva egy olyan szerzetesi központ jött létre, amelyet Lengyelországban is létrehozott Querfurti Brúnó társa, Beneventói Benedek, mialatt várták a pápai engedéllyel érkező Brúnót. A pécsváradi szerzetesi telepből később szabályos bencés monostor szerveződött. Valószínűsíthető így, hogy a déli misszió egyik központja kezdetben a későbbi pécsváradi bencés apátság volt, és a térítésbe Asztrik is bekapcsolódott.

A hittérítő munka konkrét menetéről nagyon kevés információnk van. A misszióban részt vevő papok számáról csak közvetett adataink vannak. Tudjuk, hogy később, mikor Brúnó már elhagyta az országot és a Baltikumban a poroszok között térített, akkor 18 társa kísérté oda.²¹ Egy későbbi német forrás pedig úgy tudja, hogy Magyarországon is 18 társával térített.²² A Brúnó-féle misszió Szt. Péter nevében folyt, mivel II. Szilveszter pápától, Rómából kapta a felhatalmazást. Szt. Péter és a Brúnó vezette krisztianizáció kapcsolatát szépen mutatja a besenyők közötti hittérítés, amely közvetlenül a magyarországit követte. A besenyők földjére érve a térítőcsapat a misszió ünnepélyes megkezdéseként felment egy magaslatra, ahol responsoriumokat énekeltek és Szt. Péterhez könyörögtek. Brúnó kötődését Szt. Péterhez kifejezi az is, hogy családja társaskáptalanját Querfurtban az ő tiszteletére építette fel.²³

A Querfurti Brúnó vezette misszió a források szerint a fekete magyarok között folyt. A fekete magyarok azonosítása azonban kérdéses. A rejtélyes népcsoport kizárólag Querfurti Brúnó és a szintén a 11. század elején élt Chabannes-i Ademár francia krónikás munkáiban fordul elő.²⁴ Felvetődött: ez a megkülönböztetés arra utal, hogy az államalapítás idején a magyarság még jól elkülöníthetően két etnikumból állt, amelyek közül az egyik lenne a feketének nevezett népcsoport. Több kutató, köztük legutóbb Kristó Gyula, a fekete magyarokat még a honfoglalás előtt a magyarokhoz csatlakozott és katonai segédnépként egy törzsbe szervezett kavarrakkal azonosítja.²⁵ A kavarrak szálláshelyének/szálláshelyeinek elhelyezése a Kárpát-medencében nagyon nehéz. Bizonyos adatok utalhatnak jelenlétükre a Duna középső és alsó folyása mentén,²⁶ de nagy tömegű ilyen népesség ide helyezése, és így azok azonosítása a fekete magyarokkal, kérdésesnek tűnik. Véleményem szerint sokkal nagyobb lehet a valószínűsége annak, hogy a fekete magyarokban nem kell más etnikumot keresnünk, hanem ilyen megkülönböztetéssel illették a még pogány magyarokat. A keresztény szimbolikában a fekete szín gyakran a pogányságot jelöli, és így a fekete magyarokban nem kell mást látnunk, mint a magyarság még meg nem keresztelt csoportjait.²⁷ Ez magyarázná azt, hogy a megkülönböztetéssel csak a 11. század elején, a krisztianizáció idején találkozunk a forrásokban. A fekete magyarok és a pogány magyarok azonosításával szemben Kristó azonban perdöntőnek gondolta, hogy az Orosz Évkönyvekben

¹⁹ SRH. I. 382.

²⁰ DHA. I. 72–80.

²¹ Thietmar Chronicon 344. (VI/95.)

²² Halberstadti püspökök története. VOIGT 1907. 98–103.

²³ NICKEL 1999. 170.; II. Henrik császárhoz írt levelében is többször utal a Szt. Péter nevében vezetett misszióra. DHA I. 44–48.

²⁴ A francia krónikás forrásértékére legújabbán lásd VESZPRÉMY 2003. 458–467.

²⁵ KRISTÓ 1985. 15–16.

²⁶ Majsi temető leletanyagának ilyen utalására lásd KISS 1979. 191.

²⁷ PL. HORVÁTH 1967. 105–106.; TÓTH 1983. 3–9.; KRISTÓ 1985. 15–16.; TÓTH 1987. 23–28.; TÓTH 1994. 216.; TÓTH 1997. 81–94.

a honfoglaló magyarok két csoportját fehér és fekete ugorként említették. A véleménye szerint már a magyar krisztianizáció előtt adatolható így ez a megkülönböztetés, amikor még nincs értelme és alapja a pogány és a keresztény magyarság elkülönítésének, tehát csak etnikai alapú lehet a fekete magyar megnevezés.²⁸

A Querfurti Brúnó vezette térítés, úgy tűnik, hogy alapvetően békés eszközökkel zajlott. Brúnó, saját, néhány évvel később II. Henrik császárhoz írt levelében azt tartotta ideálisnak, ha a térítés fegyverek bevetése nélkül kezdődik meg, és nyilvánvalóan elutasította a keresztség vagy halál alternatíváját.²⁹ Ezzel a 8–9. század fordulóján Nagy Károly udvari papja, Alcuin által az avarok megtérítésére kidolgozott, de később általánosan elfogadott missziós gyakorlatot követte. A térítők a misszionált területre érkezve ünnepélyes liturgiával kezdték meg a térítést, és a szentek segítségét kérték a munkához.³⁰ A korabeli térítés „felülről lefelé” kívánt eredményt elérni. Ezért először a területen élő nép vezetőit keresték fel, engedélyt kértek tőlük a misszióra, sőt igyekeztek őket megkeresztelni. Brúnó is hasonlóan járhatott el, amint ezt a magyarországi missziót követően a besenyők közötti térítése mutatja. A misszionáriusok a korabeli gyakorlat szerint nem az egyéni meggyőzésre törekedtek, hanem a tömeges és gyors megkeresztelésére. Ezért is volt szükség a terület vezetőinek támogatására. A gyors sikerek érdekében nagyon minimális ismereteket vártak el a leendő keresztényektől az új vallásuk hitrendszeréből. Megelégedtek azzal, ha a keresztség előtt felismerték a keresztet, tudták annak jelentőségét és közösen a térítőkkel elmondták a Miatyánkot. Ezek után megtörtént a keresztselés, és a keresztény erkölcsök, az új életmód megismertetése már az egyházszervezet, a kialakuló püspökségek és templomos helyek feladata lett. A keresztség nem csupán hitbeli változást jelentett, hanem egyben azt is, hogy új jogrend alá tartozott a frissen megkeresztelt személy. A keresztény hitelvek megismertetésének következő állomása a Tízparancsolat megtanítása volt.

A korai magyar keresztény misszió, itt elsősorban a 972/3-ban indított térítésre kell gondolni, nem váltott ki erőszakos ellenállást a pogányokból. A pogány magyarok hitvilágát a sokszínűség jellemezte, ebből következően elfogadók voltak így más vallási tanok irányába. A keresztény térítők sem törekedhettek még kizárólagosságra, mivel nem tudták maguk mögött Géza fejedelem meghatározó politikai és katonai támogatását. Maga a fejedelem, noha a misszió megindulásának elején megkeresztelkedett, továbbra is kapcsolatban maradt a pogány vallásossággal. Ebben a helyzetben a pogány magyarok elfogadták, hogy közöttük keresztény térítők tevékenykednek, nem tudunk így az Árpádok hatalmi területén működő térítőkkel szemben erőszakos ellenállásról. A helyzet a 10. század utolsó évtizedében gyökeresen megváltozott. A második latin térítési hullám kezdetén, Géza utolsó éveiben a német területről érkező papok már kizárólagosságra törekedtek. Felismerték, hogy Géza és családja a bajor szövetség érdekében számukra minden támogatást megad, és ennek tudtával már a kereszténység egyeduralmát hirdetve fogtak hozzá a krisztianizációhoz. Mindezt bizonyítja, hogy a 10. század végén már erőszakos áttérítés is folyt az országban. A nagyobb István-legenda első fejezetei a Géza kori kereszténység bemutatását azzal zárja, hogy a térítésnél vér szennyezte be a fejedelem kezét.³¹

Brúnó és társai, noha bizonyosan a békés térítésre törekedtek, István megbízását teljesítve a kereszténység kizárólagossága érdekében tevékenykedtek. A misszióval egyben a király hatalmát is megjelenítették azon a vidéken, ahol István még nem rendelkezett meghatározó befolyással.

²⁸ KRISTÓ–H. TÓTH 1996. 25–27.

²⁹ WENSKUS 1956. 147–153.

³⁰ VAVRÍNEK 1963. 10–11.; VESZPRÉMY 2004. 59–60.

³¹ SRH. II. 379.

Ebben a politikai helyzetben már komoly ellenállással is találkoztak a térítők, akik nem tudhatták maguk mögött a király közvetlen katonai támogatásával. A nagyobbik István-legenda utal is erre, amikor megjegyzi, hogy a missziót vezető Brúnót egy karddal a nyakán megsebesítették.³² A két szakaszban, több éven át tartó térítés átütő eredményt nem tudott felmutatni. Brúnó társaival 1007 végén vagy a következő év elején elhagyta Magyarországot és Kijevbe, majd onnan a besenyőkhöz ment tovább. A missziós csapat távozásának okát nem ismerjük. Valószínűleg a többéves munka ellenére a sikertelenség is szerepet játszott ebben, másrészt Szt. István király is sürgette az előrelépést és katonai fellépés mellett döntött. Querfurti Brúnó 1008 végén vagy a következő év elején II. Henrikhez küldött levelében utal a misszióját követő erőszakos térítésre, amikor a fekete magyarokról azt írja: „megtérve keresztényekké lettek, jóllehet a mieink – Isten bocsássa meg ezt – némelyeket nagy bűnnel megvakítottak”.³³ Brúnó híradásával egybehangzóan tudósít erről Ademár francia krónikás is: „István, Magyarország királya háborúval támadta meg Fekete Magyarországot, s kiértemelte részint erővel, részint pedig félelem és szeretet révén azt az egész földet az igazság hitére téríteni...”³⁴ A két egymástól független beszámoló alapján világos, hogy Szt. István a közel négy éves békés misszió eredménytelenségét látva hadjáratot vezetve elfoglalta a Duna középső és alsó folyása mentén lévő területeket, és erőszakkal megtérítette az ott élő pogány lakosságot. A korabeli keresztény felfogás – mint utaltam már rá – nem helyeselte az erőszakos térítést, de bizonyos esetekben megengedhetőnek tartotta a pogányokkal szemben a fegyveres fellépést, sőt a missziós háborút. Akkor láttak erre lehetőséget, ha a pogányok nem engedték meg a békés térítést és erőszakkal léptek fel a misszionáriusokkal szemben. Ebben az esetben is igyekeztek különválasztani a fegyveres „pogánytalanítást” és a békés keresztelést. A II. Henrikhez írt levelének idézett mondatából is kitűnik, hogy Brúnónak volt bizonyos fenntartása a fekete magyarok erőszakos megtérítésével kapcsolatban, de végeredményben elfogadta, tudomásul vette azt. Véleménye szerint egyedül a királyt, mint az egyház védelmezőjét, a hit terjesztőjét illette meg a missziós háború vezetése.³⁵

Szt. István misszióval kapcsolatos politikáját jól szemlélteti a fekete magyarok krisztianizálása. Úgy tűnik, az uralkodó minden alkalommal első lépésként békés eszközökkel, kompromisszumokkal kísérelte meg egy adott terület megtérítését és hatalmának elismertetését. Ennek eredménytelensége esetén indított csak fegyveres akciót. Ezt mutatják az erdélyi püspökség létrehozásának körülményei. 1001-ben szervezték meg az érseki tartományt, de a működéshez szükséges harmadik suffraganeus püspökséget csak kivárás után, 1003-ban alapították meg egy hadjárat sikerét követően. Az eltelt két év azt sejteti, hogy eredendően kerülni kívánták a nyílt katonai fellépést, és a kereszténység fegyverekkel való elfogadtatását. Querfurti Brúnó térítésével egyidőben Szt. István a keleti országrész jelentős területeire is ki akarta terjeszteni hatalmát. Aba Sámuellel valamikor 1005/6 körül kiegyezett, így itt nem történt fegyveres fellépés, a térítés is békés eszközökkel, nyilván az Abák támogatásával zajlott. Hasonló lehetett a helyzet a későbbiekben a békési vidéken, ahol az utóbb fellázadt Vata népének szállásterülete volt. Erdély mellett a Dél-Dunántúlon, majd 1028 táján hosszú kivárás után, a Maros-vidéken történt erőszakkal

³² Györffy György a legenda nyolcvan évvel későbbi közlését nem tartja valós információnak, inkább a szájhagyomány útján kialakult mondai motívumnak. Györffy 1969. 215.; Brunó Vita quinque fratrum Poloniæ című munkájában azt írja, hogy beteg vállal (infirmum humero) tevékenykedett a fekete magyarok között. MGH. SS. XV/2. 726.; Gombos CFH. 2569.

³³ Brúnó levele DHA. I. 44–48.; Magyar ford. ÁKIF. 91.

³⁴ Gombos CFH. I. 16.; Magyar fordítása: ÁKIF. 169.

³⁵ Wenskus 1956. 147–153.

a térítés és a latin egyházszervezet kiépítése. Mind a három esetben feltételezhető, hogy csak a korábbi békésebb eszközök kudarca után döntött István a katonai támadás mellett.

Imitatio Romæ

Szt. István röviddel 1003 után tervbe vette a püspökségi szervezet továbbépítését és kiterjesztését a Kárpát-medence déli és keleti területeire. Ennek érdekében nemcsak a fekete magyarok között indította meg a térítést, valamint kezdett tárgyalásokat Aba Sámuellel, hanem a Pápasággal is újból felvette a kapcsolatot. Az esztergomi érsekség 1001-ben a III. Ottó császár kezdeményezte egyetemes keresztény birodalom koncepciójának keretében szerveződött meg II. Szilveszter pápa jóváhagyásával. A független lengyel és vele párhuzamosan a magyar egyháztartomány a pápa és a császár együttműködésének köszönhetőe létrejött. 1002-ben azonban váratlanul elhunyt III. Ottó császár és halála egyben a sokak által kritizált új keresztény birodalom koncepciójának végét is jelentette. Alig két évvel Közép-Európa alakuló államainak egyházi függetlenedése után alapvetően megváltozott a nemzetközi helyzet. Az új német uralkodó, II. Henrik, a korábbi bajor herceg lett, aki gyökeresen más politikába kezdett a német birodalom előkelőinek támogatásával. Ez pedig a német célok eltérbe kerülését jelentette az egyetemes keresztény érdekekkel szemben. Mindez legélesebben a német–lengyel kapcsolatokban hozott fordulatot. II. Henrik különösen a szász hercegség előkelőinek egyetértésével meg akarta akadályozni azt, hogy Vitéz Boleszláv lengyel uralkodó vezetése alatt a birodalom keleti határain egy olyan nagyhatalom jöjjön létre, amely befolyása alá vonja Közép-Európa nagy részét, és kiszorítja onnan a német uralkodót. II. Henrik – szakítva III. Ottó korábbi politikájával – hatalomra kerülése után néhány hónappal hadjáratot indított a lengyel uralkodó ellen.³⁶ A lengyel–német háború kirobbanása nyilvánvalóvá tette mindenki előtt, hogy III. Ottó politikai ideája, amely elvezetett a gnieznói és az esztergomi érsekségek létrejöttéhez, már a múlté.

Szt. István is azonnal felismerte a megváltozott politikai viszonyokat. Helyzetét azonban megkönnyítette, hogy felesége, Gizella révén rokonságban állt II. Henrikkal, aki a sógora volt. Így az új német keleti politika közvetlenül nem fenyegette a magyar uralkodó hatalmát, az alakuló magyar állam és egyházszervezet önállóságát. Sőt bizonyos fókig kiemelte István jelentőségét, mert a korábbi bajor támogatás mellett szükség esetén birodalmi segítségben is reménykedhetett. A magyar király előtt azonban nyilvánvaló volt, hogy mindez rokoni kapcsolatoknak köszönhető. Ebben a helyzetben István szükségesnek érezte, hogy az 1001-ben kialakított elveknek megfelelően épüljön tovább a magyar püspökségi szervezet, nevezetesen továbbra is fennmaradjon a Császárság és a Pápaság együttműködése, de jogilag Róma fennhatósága legyen hangsúlyos a birodalmi egyházzal szemben.

A korabeli gyakorlatnak megfelelően csak egy új érsekség alapításához kellett feltétlenül pápai jóváhagyás.³⁷ Ennek birtokában a püspökökhöz hasonlóan chrismával felkent uralkodó, ott ahol szükségesnek érezte és a feltételek is adottak voltak, szabadon hozhatott létre újabb püspökségeket. Szt. István nem élt ezzel a lehetőséggel, hanem a püspökségi szervezet kiterjesztésénél, további egyházmegyéek megalapításánál megint a Pápaság támogatását kérte. Az új egy-

³⁶ WEINFURTER 2009. 21–25.

³⁷ A 8. század óta érsekség alapítása csak pápai engedéllyel volt lehetséges. A közép-európai érsekségek létrejötté, Magdeburg, Gniezno, Esztergom alapítása és Prága Rómához fordulása 1040/1-ben megerősíti ezt. BRACKMANN 1941. 141–146.; LABUDA 2001. 5–30.; GYÖRFFY 1977. 143–144.; WIHODA 2005. 267–269.

házmegyék létrehozásának menete nagyban hasonlított ahhoz, ahogy sógora, II. Henrik császár ebben az időben megalapította a bambergi püspökséget. Szt. István politikai széleslátásáról tett ezzel bizonyosságot. A német uralkodó eljárását követve legitimálta lépését a birodalmi egyház irányába, másrészt egyúttal az esetleges német egyházi igényekkel szemben megerősítette a magyar egyházszervezet Pápaság alá tartozását. Nem a Német Birodalom ellenében, hanem a Pápaság korábbi szerepének biztosítása érdekében történt az újabb kapcsolatfelvétel Rómával.

Egy, a 18. század végén Metzben elpusztult kazula az első bizonyítéka annak, hogy Szt. István újra Rómához fordult. István és Gizella az egyik kortárs János pápának – akiben valószínűséggel XVIII. Jánost (1003–1009) kell látnunk – egy díszes miseruhát küldött ajándékba.³⁸ A középkor ezen időszakában az ajándékozásoknak sokkal nagyobb volt a szerepük az egyszerű udvarias gesztusnál. Ajándékokon keresztül kifejeződött a két fél egymáshoz való viszonya, alá- és fölérendeltségi, vagy akár szövetségi kapcsolatok. Szimbolikus kommunikáció indult el az ajándékok révén az érintettek között. A Pápaság ebben az időben Itálián túl nem vállalt kezdeményező szerepet. A korszakban Rómából az Alpokon túlra indított követeket egytől egyig a helyi uralkodók vagy egyháziak kezdeményezésére küldték ki.³⁹ A 11. század közepéig nagyon ritkán találkozunk pápai kiküldöttekkel.⁴⁰ Az analógiák bizonyossá teszik, hogy 1003 után István volt az, aki kereste a kapcsolatot a Pápasággal és nem Róma volt a kezdeményező. A tárgyalások részleteiről nem maradtak ránk információk, de Rómában nagy jelentőséget tulajdonítottak annak, hogy a magyar uralkodó a püspökségi szervezet továbbépítését is a Pápasággal együttműködve kívánta megvalósítani. Ennek elismerése, hogy legátust küldtek Magyarországra. Már önmagában az, hogy a latin kereszténység frissen misszionált területére legátus érkezett, mutatja a Pápaság figyelmét. 900 körül a morva egyház reorganizálására küldött bizonytalan pápai legáció óta nem járt ilyen magas rangú pápai követség Közép-Európában. A legátus személye még inkább kiemeli mindennek a jelentőségét, ugyanis Azo ostiai bíboros püspök, bibliothecarius érkezett Magyarországra.⁴¹

Az ostiai egyházmegye vezetője a római egyházi hierarchiában közvetlenül a pápa után következő egyházi méltóság volt. Ő a hét ún. bíboros püspök, a lateráni püspökök között az első.⁴² A 6. század elején megkapta már azt a jogot, hogy az addig csak a pápák viselte méltóságjelvényt, a palliumot használhassa,⁴³ sőt a Liber diurnus szerint igen korai időktől kezdve ő szentelte fel a frissen megválasztott pápát.⁴⁴ Jelentőségét aláhúzza, hogy aktívan részt vállalt a császárok római koronázásánál, a szertartásban a császár chrismával való felkenése az ő feladata volt.⁴⁵ A Magyarországra érkező Azo bíboros bibliothecarius tisztsége is mutatja a legáció rangját. A bibliothecarius a pápai udvar egyik legfontosabb méltóságviselője, aki elsősorban a pápai oklevelek kiállításáért volt felelős, ilyen módon alapvetően befolyásolta a Pápaság politikai kapcsolattartását. XVIII. János pápa így méltóság és feladat tekintetében egyaránt az őt követő

³⁸ KÖVÉR 2000. 188.; CZOBOR 2000. 188–189.; GYÖRFFY 1977. 355.

³⁹ TELLENBACH 1984. 173.

⁴⁰ TELLENBACH 1988. 66.

⁴¹ Azo jelentőségét Györffy György hangsúlyozta, és azon a véleményen volt, hogy „Szent István és a pápaság kapcsolata tekintetében a kutatás lehetőségei még nem merültek ki.” GYÖRFFY 1988. 20.

⁴² KLEWITZ 1957. 28–29.

⁴³ EICHMANN 1951. 19–20.

⁴⁴ EICHMANN 1951. 8–9.

⁴⁵ ELZE 1960. 2–3.

legmagasabb rangú római főpapot küldte Istvánhoz.

Azo magyarországi tartózkodását a korábbi szakirodalom 1009-re tette.⁴⁶ Úgy gondolták, hogy a legátus nem sokkal az augusztus végén Győrben tartott zsinat előtt érkezhetett, ahol az új püspökségeket létrehozták, tehát végeredményben a formális és az ünnepélyes alapításnál volt csak jelen. Erdemben kevésbé folyhatott így be a szervezésbe. Személyesen, ahogy a pécsi püspökség alapítólevele említi, közvetítette a pápai jóváhagyást, tehát jogi szerepe volt jelenlétének. Querfurti Brúnónak a már többször idézett 1008 végén vagy 1009 elején II. Henrikhez írt levele alapján azonban a követség Magyarországra érkezésének az időpontja mindenképpen korábbra helyezendő. Brúnó levelének végén világosan utal a fekete magyarokhoz érkezett pápai követségre. Ugyan a levél Szt. Péter első követségét említi, de kizárt a pápai legációk korabeli gyakorlatát ismerve, hogy itt egy korábbi, Azót megelőző küldöttségről lenne szó, és rövid idő alatt két pápai követség érkezett volna az országba. Ezt megerősíti az is, hogy a Brúnó említette legátus és Azo szerepvállalása 1009-ben a pécsi püspökség megalapításában ugyanazzal az eseménnyel kapcsolatos, a fekete magyarok krisztianizálásával, a megtérítésük érdekében vezetett hadjáratával, majd ehhez kapcsolódva a pécsi püspökség megalapításával. Az első követség kiemelése bizonyosan arra utalhat csupán, hogy először érkezett római főpap pápai legátusként Magyarországra. Azo így jóval korábban jött Magyarországra, mint eddig gondolták.⁴⁷ Legalább 1008 elején már itt kellett lennie, mert jó pár hónapnak el kellett telni ahhoz, hogy a besenyőktől visszatérő és a poroszokhoz téríteni induló, valószínűleg Lengyelországban tartózkodó Brúnóhoz eljusson híre. Mindez azt is jelenti, hogy nem csupán formális szerepe volt az új püspökségek létrehozásánál. Azónak, hanem legalább egy bő esztendővel az 1009. augusztus második felében tartott zsinat előtt itt volt és aktív szerepet vállalt az új egyházmegyék kialakításában. Róma szerepe tehát nem csupán a jogi megerősítésre korlátozódott a magyar püspökségi szervezet továbbépítésénél, hanem az itt tartózkodó legátus révén tényleges segítséget is kapott Szt. István a Pápaságtól.

A pápai szerepvállalást a püspökségi szervezet továbbépítésében nem csak Azo legátus itt tartózkodása bizonyítja. 1009-ből ugyan csupán a pécsi püspökség alapítólevele maradt ránk, de a pécsi egyházmegye keleti határainak pontos kijelölése bizonyossá teszi, hogy ekkor a Duna túlsó oldalán is létrehoztak egy egyházmegyét, mégpedig a kalocsait.⁴⁸ Az Aba Sámuellel néhány évvel korábban kötött kompromisszum pedig lehetővé tette, hogy a Dunától keletre Eger központtal egy újabb püspökséget szervezzenek. A három püspökség közel egy időben történt alapítását és a Pápaság részvételét az új egyházmegyék összetartozó védőszentjei is megerősítik. Pécs Szt. Péter titulusa nyilvánvalóan Róma irányába mutat, de ugyan ez igaz Kalocsa Szt. Pál és Eger Szt. János evangélista patrocíniumára. A korabeli Európában több alkalommal úgy kívánták kifejezni a Pápasággal való szoros kapcsolatot, hogy egy új templomot a pápa székesegyháza, a lateráni bazilika mintájára alakítottak ki, a felállított oltárok a római bazilika oltárrendjét követték. Máskor egy város templomait a római pápai bazilikák példája nyomán, azok védőszentjeinek dedikálták, mint például Konstanzban Konrád, majd Gebhard püspökök alatt a 10. század második felében történt.⁴⁹ Hasonló figyelhető meg a 11. század első felében Utrechtben is.⁵⁰ Az imitatio Romae a Német Birodalom nyugati felén a 10–12. században több

⁴⁶ FRANKÓI 1901. 16.; GYÖRFFY 1977. 182.; MAKK 1996. 56.

⁴⁷ Kristó Gyula azonban már hangoztatta, hogy Azo gazdag programot bonyolított le Magyarországon, amely több hónapot is igénybe vett. KRISTÓ 1985. 14.

⁴⁸ KOSZTA 1988. 185.; KOSZTA 1996. 110.

⁴⁹ MAURER 1976. 47–59.; SCHNEIDER 2005. 36.

püspökváros egyházi intézményeinek és topográfiájának kialakításánál megfigyelhető.⁵¹ Róma város alaprajzáának ideáltípusát vették alapul egy-egy templomalapításnál például Firenzében, Aachenben, Bambergben, Trierben vagy Canterburyben.⁵²

Az 1009-ben alapított püspökségek védőszentjeinek kiválasztásakor Magyarországon a Pápaságot szerették volna szimbolikusan megjeleníteni, tehát benne a Nyugat-Európában jelentkező *imitatio Romæ* gondolata fogalmazódott meg. Az öt nagy római pápai bazilika – Laterán, Szt. Péter a Vatikánban, Szt. Pál (S. Paolo fuori le mura), S. Maria Maggiore, S. Lorenzo – közül a korabeli hierarchiában az első három főoltárának védőszentjét választották az új magyar egyházmegyék patrónusaivá. Az öt említett bazilika főoltárait a pápa oltárainak tartották.⁵³ A pécsi püspökség Szt. Péter titulusa így a vatikáni bazilika felé, a pápának, mint a világ püspökének székesegyháza⁵⁴ irányába mutat. Kalocsa Szt. Pál védőszentje az Ostia felé vezető út mellett áll Szt. Pál-bazilikára utal, amely a népek apostolának tekintett Szt. Pál apostol sírhelye.⁵⁵ Eger Szt. János evangélista patrocíniuma a pápa székhelyére, a lateráni bazilikára megy vissza. A Laterán volt a kereszténység első számú patriarchális bazilikája, a pápák püspöki székesegyháza. A Lateránt eredendően, Nagy Konstantin császár alapítása idején, a Salvator tiszteletére építették, de az 5. század második felétől Keresztelő Szt. János és Szt. János evangélista lett a védőszentje.⁵⁶

Az új püspökségek patrocíniumaihoz hasonlóan figyelemre méltó az, hogy 1009-ben Péccsel, Kalocsával és Egerrel együtt hét egyházmegyéből állt a magyar egyháztartomány. Természetesen értelmezhetjük ezt úgy is, hogy az adott politikai helyzetben ennyi egyházmegye létesítésére nyílt lehetőség. Joggal kérdezhetjük azonban, hogy miért nem a már meglévőket bővítették, vagy akár a három új helyett miért nem csak két nagyobb területű püspökséget szerveztek. Véleményem szerint tudatosan törekedtek arra 1009-ben, hogy összesen hét egyházmegye alkossa a magyar egyházszervezetet. Az egyházmegyék hetes számának a védőszentekhez hasonlóan üzenet értéke lehetett. A hetes szám ugyanis jó pár szimbolikus és jogi jelentéstartalommal bírt a középkori ember szemében. A hetes számnak a Bibliában is kiemelkedő jelentősége van. A középkorban a hét „*numerus perfectus et sacratus*” (tökéletes és megszentelt szám), így szent és isteni szám volt. A jelentései között szimbolizálta például az egyházat, a templom befejezését stb.⁵⁷ A Jelenések könyvének 1.11 fejezetében pedig hét egyházi közösséget említene.

A hetes szám feltűnően gyakran felbukkant a püspökségi szervezettel kapcsolatosan is. Az ókeresztény időkben Kis-Ázsiát hét püspökségbe szervezték. A galliai egyház alapítása idején Tours-i Szt. Gergely *Historia Francorum* munkája szerint hét püspökségből állt. Az első hét püspök Decius császár idején Rómából jött.⁵⁸ Néhány a Kárpát-medencei vagy a magyar kereszténységgel összefüggésbe hozható példa alapján is szemléltetni lehet ezt. A Sirmium

⁵⁰ SCHNEIDER 2005. 35.

⁵¹ HIRSCHMANN 2002. 45. Hasonló gyakorlat a bizánci kereszténység területén is megfigyelhető. A korai orosz és bolgár hatalmi központok topográfiája gyakran redukált formában Bizánc, illetve a bizánci főtemplomok leképezése. OVČAROV 1991.; KURNATOWSKA 1997. 103–104.

⁵² DILCHER 2002. 24–25.

⁵³ RE DEL 1988. 540–541.

⁵⁴ BUCHOWIECKI 1967. 105–106.

⁵⁵ BUCHOWIECKI 1967 214–215.; GREGOROVIVUS 1978. 46–47.; EICKHOFF 1999. 57.; CERIONI 1988. 674–675.

⁵⁶ GREGOROVIVUS 1978. 41–42., 301. és 579.; BUCHOWIECKI 1967. 105–106.; ALTERI 1988. 665–666.; BRANDENBURG 2001. 501–510.

⁵⁷ MEYER-SUNTROP 1977. 1–74.; MEYER-SUNTROP 1987. 479–563.

⁵⁸ TOURS-I Szt. GERGELY: *Historia francorum* I/30. (De septem viris in Galleis ad prædicandum missis). MGH. S. R. Merovingicarum II/1. 23.

központú egykorú nyugat-illyriai tartomány az ókeresztény időkben hét egyházmegyét fogott össze.⁵⁹ Egy 8. századi bizánci püspökségi jegyzék szerint a Krim-félszigeti Doros pátriárkája alá hét püspökség tartozott.⁶⁰ Az alakuló önálló bolgár egyházszervezetet is hét egyházmegyére osztották fel. A hét püspökség a 10–11. századra vonatkozóan is több alkalommal előkerült korabeli és későközépkori forrásokban. A 970-es évek közepén Pilgrim passauai püspök a magyar térítésről írt levelében szintén hét püspökségből álló érseki tartományra utalt. Úgy állította be, hogy a rómaiak és a gepidák idején Kelet-Pannóniának és Moesiának hét saját püspöke volt, akik a lorch-i érsek alá tartoztak.⁶¹ Metód 9. század végén létrejött pannóniai, majd morva érseksége alá a forrásaink szerint csak egyetlen egy püspökséget rendeltek, a 880-ban alapított nyitrai.⁶² A 10. század végén Csehországban keletkezett Christian-féle legenda azonban már azt hangoztatta, hogy Metód érseksége alá hét püspökség tartozott.⁶³ A korai lengyel püspökségi szervezettel kapcsolatban is felbukkan a hetes szám,⁶⁴ noha 1000-ben a gnieznói érsekség alá Esztergomhoz hasonlóan csak három suffraganeus püspökséget rendeltek.⁶⁵ Sőt a későközépkori lengyel hagyomány már úgy állította be, hogy 966-ban I. Mieszko hét püspökséget alapított XIII. János pápa jóváhagyásával.⁶⁶ A 13. században a gnieznói érsekség alatt már valóban hét püspökség állt, sőt a később megszervezett Lvov-i érsekségnek is hét suffraganeus püspöksége lett.⁶⁷ Figyelemre méltó, hogy a függetlenné kívánó Közép-Európában az első ezredfordulón milyen gyakran szerepel a hét egyházmegyéből álló érsekség ideája. A hét magyar püspökség létrehozásával bizonyosan Szt. István is kapcsolódott ehhez. Mint fentebb utaltam rá, a hét egyházmegyéből vagy hét suffraganeus püspökségből álló érseki tartomány megjeleníthette a tökéletességet és egyfajta lezárttságot, sőt a bibliai hét közösséget. Hangoztathatta az új szervezet isteni alapvetését. Másrészt az is figyelemre méltó, hogy a hét egyházmegye fogalma a német birodalmi egyház hatalmi igényeit kivédeni akaró cseh, lengyel és magyar egyházszervezetnél egyaránt jelentkezett. A 10. század végén a cseh kereszténység gyökereit és általában a cseh államiság kezdeteit a német befolyás háttérbe szorítására a morva kereszténységgel, a Róma alá tartozó Metód tevékenységével próbálták összefüggésbe hozni.⁶⁸ A lengyel egyházszervezet is igyekezett Magdeburg igényeit kivédeni és a Pápaság szerepét megjeleníteni. 1009-ben Szt. István is hasonlóra törekedett az imitatio Romae gondolattal. A hét egyházmegyéből álló magyar érseki tartomány is erősítette a szimbólumok világában ezt a gondolatkört. A hét főpap szintén

⁵⁹ EGGERS 1996. 65–67.

⁶⁰ MORAVCSIK 1938. 198–206.

⁶¹ CD Slovaciæ I. 41–43.

⁶² GRÍVEC 1960. 113–120.; H. Tóth 2003. 150.

⁶³ TRĚŠTÍK 2000. 136.

⁶⁴ A hildesheimi évkönyv szerint Boleszláv cseh herceg (valójában Vitéz Boleszláv lengyel fejedelem) kérésére a pápa egyetértésével a zsinaton hét suffraganeus püspökséget hoztak létre és Gaudentiust Prága (helyesen Gniezno) érsekévé tették. Monumenta Germaniæ historica, Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum. Annales Hildesheimenses. Hannover, 1878. 28. Hasonlóan hét püspökséget említ az előző forrás adatait átvéő niederaltaichi évkönyv, de ott helyesen Vitéz Boleszláv és a gnieznói zsinat szerepelt, (MGH. Annales Altahenses maiores 16.) és Meinwerk paderborni püspök 12. század közepén keletkezett életrajza. MGH. Vita Meinwerici episcopi 11. Az utóbbi forrásban újból a cseh herceg és Prága szerepel az új érsekség központjaként. A hét 11. század eleji lengyel püspökség problematikájára és értelmezési kísérleteire lásd. GÖRICH 1991. 14–17 és 24–27.; WOLTER 1988. 175.; WYROZUMSKI 2002. 287–288.

⁶⁵ KLOCZOWSKI 1994. 15–16.

⁶⁶ DLUGOSS 1964. 179.

⁶⁷ MACIEJEWSKI 2007. 135–136.

⁶⁸ TRĚŠTÍK 2000. 111–145.

Rómát jelképezte, mivel a pápa alá közvetlenül hét püspök, az ún. suburbicarius püspök, más kifejezéssel, bíboros püspök⁶⁹ tartozott, mint tanácsos. Különös jelentőséget adott ennek, hogy 1009-ben a hét római bíboros püspök egyike, Azo ostiai főpap személyesen vett részt a magyar egyházszervezet továbbépítésében. A hét egyházmegye kialakításával a római pápai templomok védőszentjét viselő püspökségek megtestesítette Róma-gondolatot kiterjesztették az első püspökségalapítás keretében létrejött korábbi egyházmegyékre, így szimbolikusan összekapcsolták a két egymástól jól elkülönülő magyar püspökség-szervezési időszakot.

Az 1009-ben alapított püspökségek megszervezése, védőszentjeiknek kiválasztása bele illett abba a szimbolikus kommunikációba, amelyet az ún. Metzi-kazula Rómába küldésével Szt. István kezdeményezett. A kapcsolattartás ezen formájának pontosan meghatározott szabályrendszere volt. A rangban és tekintélyben magasabb személy nagyobb értékű ajándékot kellett, hogy küldjön viszonzásként, mint amelyet korábban kapott. Fordítva is figyelni kellett arra, hogy az ajándékváltásnál világosan kifejeződjenek az alá- és fölérendeltségi viszonyok.⁷⁰ XVIII. János pápa ennek megfelelően viszonzta a Szt. Istvántól érkezett ajándékot. A kommunikáció következő fejezete bizonyosan nem csupán Azo legátus kiküldésében nyilvánult meg. A nagyon rangos főpap érkezésével együtt jelentős, a szimbólumok világában kifejező ajándékot kapott Szt. István. Ezek közé kell sorolnunk azoknak az ereklyéknek a küldését, amelyek lehetővé tették az új püspökségek és székesegyházainak létrehozását és egyben demonstrálták a Pápaság jelenlétét.⁷¹ A Róma szimbolikus megjelenítését megerősíti a korabeli Magyarországon, hogy ez a gondolat az udvari irodalom világában is jelentkezett a 11. század első évtizedeiben. Szt. Istvánnak fia, Imre hercegnek készített királytükörben, az Intelmekben is kimutatható Róma-gondolat.⁷²

A 11. század első évtizedének második felében történő kommunikációhoz talán még egy későbbiekben fontos, átértelmezett funkciót kapó ajándék is kapcsolódhatott. Hartvik püspök 12. század elején írt Szt. István-legendájában a Rómából érkező korona⁷³ mellett említést tesz egy keresztről. Álláspontja szerint a pápa a magyarok kérte koronán túl még egy keresztet is küldött Istvánnak az apostolság jeleként, mondván: „Én apostoli vagyok, ő (István) viszont méltán Krisztus apostola...” Az említett István-legendából tehát bizonyos, hogy Szt. István Rómából kapott egy díszes keresztet, amely valamiképpen István missziós tevékenységével volt összefüggésben, és annak bizonyos elismerése lehetett. Noha Hartvik a koronaküldéshez, 1000/1001 körüli eseményhez kötve tesz említést a Rómából érkező keresztről, de véleményem szerint nem kizárható, hogy ez később, a püspökségalapítások második szakaszának előkészítéséhez kapcsolható. A kereszt érkezéséhez így az egyházszervezet továbbépítésének, sőt a magyar uralkodó egyházkormányzati jogainak megerősítése is kapcsolódott. Mindez lehetőséget adhatott Hartviknak, hogy erre alapozva, és talán szicíliai példát⁷⁴ is ismerve, megfogalmazza a magyar uralkodók apostoli királyi jogát. Összegezve elmondható, hogy Azo legátus szerepvállalása és a Róma imitáció megerősítette, illetve kifejezésre juttatta a magyar állam és a magyar kereszténység

⁶⁹ KLEWITZ 1957. 47.

⁷⁰ A szimbolikus kommunikáció funkciójára és szabályrendszerére lásd ALTHOFF 1997.; ALTHOFF 2003.; ALTHOFF 2002. 304.; ALTHOFF 2001.; ALTHOFF 2004.

⁷¹ A szimbolikus kommunikáció további állomása lehet a Pápaság magyarországi püspökségalapításaihoz kapcsolódva Szt. István római templomalapítása, amelyet a nagyobbik Szt. István-legenda említ. SRH. II. 386.

⁷² NEMERKÉNYI 2000. 187–201.

⁷³ A Rómából érkező ajándékra lásd TÓTH E. 2002. 220–222.

⁷⁴ SERVATIUS 1979. 168.

szoros kapcsolatát a Pápasággal. A három új püspökség létrejöttében, valamint védőszentjeiben, különösen a pécsi egyházmegye, Szt. Péter patrocíniumában is kifejeződő szoros, de jogilag – a korszak viszonyaiból következően természetesen adódóan – pontosan körül nem írt, 1009-re kialakuló kapcsolatrendszer lehetőséget teremtett arra, hogy a Pápaság kísérletet tegyen az 1070-es években a Magyar Királyságot hűbéresévé tenni. A 11. század első évtizedében történt magyar-pápai kapcsolattartás és az ahhoz kapcsolódó szimbolikus aktusok emléke hozzájárult ahhoz, hogy VII. Gergely pápa 1074 őszén Salamon királyhoz írt levelében azt állítsa: „Magyarország, melyet hajdan István király minden joggal és hatalommal Szent Péternek ajánlott fel és adott át, a római szentegyházé.”⁷⁵

A pécsi püspökség az egyetlen Szt. István által megszervezett egyházmegye, amelynek fennmaradt az alapítólevele és ennek köszönhetően létrejöttének pontos időpontját is ismerjük. Az oklevél kiadása 1009. augusztus 23., így ezt a napot tekinthetjük az egyházmegye ünnepélyes megalapításának. A püspökség létrejötté, hasonlóan, mint a korszakban már gyakorlat volt, és amelyet Szt. István sógorának, II. Henriknek bambergi püspökségalapítása is mutat 1007-ben,⁷⁶ egy ún. vegyes zsinaton történt. A frankfurti zsinaton többek között jelent volt Burchard wormszi püspök, aki a korszak egyik legismertebb kánonjogi kézikönyvét állította össze. Szerinte az uralkodók önkényesen nem hozhatnak létre új püspökségeket, az alapításhoz a zsinat, az illetékes érsek és azon püspökök beleegyezése szükséges, akik területét érinti az új egyházmegye kialakítása. Burchard számára a Pápaság jóváhagyása csak bizonyos esetekben kívánatos, nem alapvetően szükséges, egyedül nem elégséges tényező.⁷⁷ A bambergi alapítás konkrét menetéről nem csupán a rokonsági kapcsolatok útján értesülhetett Szt. István. A frankfurti zsinaton személyesen jelen volt Anasztáz magyar érsek is.⁷⁸

Szt. István 1009-ben augusztusában a korabeli egyházjogi gyakorlatnak megfelelően zsinaton kívánta létrehozni az évek óta tervezett új egyházmegyéket. A pécsi alapítólevél szerint ezt a gyűlést a győri várban tartották, tehát egy 1001 körül alapított püspökség székhelyén. A zsinatról egyedül a pécsi püspökség alapítólevele ad tájékoztatást. A gyűlés ünnepélyes kezdetét augusztus 15-re, Nagyboldogasszony napjára tehetjük, és talán a tárgyalások végén, lezárásként augusztus 23-án adták ki az új pécsi egyházmegye számára az oklevelet. A gyűlés úgynevezett vegyes zsinat lehetett. A résztvevők körére jobbra csak általánosan utal a pécsi oklevél. Név szerint említi Szt. István királyt, mint a püspökség tényleges alapítóját és az oklevél kiadóját, majd Azo pápai legátust, aki a pápai jóváhagyást közvetítette, és végezetül Bonipert frissen ki-nevezett pécsi püspököt. Az oklevélből azonban tudjuk, hogy az összes magyar püspök mellett világi előkelők, a megyésispánok és határvármegyék vezetői, sőt kisebb rangú személyek is jelen

⁷⁵ DHA. I. 195.; magyar fordítása: MAKKAJ-MEZEY 1960. 88. és MAKK – THOROCZKAY 2006. 44–46.

⁷⁶ A hasonlóságok között ki kell emelni, hogy II. Henrik az alapításhoz kikérte a pápa jóváhagyását. XVIII. János pápa 1007 júniusában, Rómában tartott zsinaton adta meg erre az engedélyt. A bambergi püspökség tényleges megalapítása 1007. november 1-jén, a frankfurti zsinaton történt meg. Bamberg sok szempontból Rómát próbálta követni. A kétapszisos templom nyugati főoltárát Szt. Péternek szentelték, ezzel a régi római Szt. Péter dómot követték. A hosszház és a nyugati kórus között római mintára, „more Romano”, egy kinyúló keresztházat építettek. Egy korabeli vers szerint II. Henriknek az volt az álma, hogy egy második Rómát hozzon létre Bambergben. Az új püspökség, noha a mainzi érseki provinciában maradt, II. Henrik akarátának megfelelően a római kúria védelme alatt állt. Zimmermann 1967. 38–48.; Büttner 1975. 312.; Schieffer 1992. 518–519.; Wolter 1988. 233–235.;

⁷⁷ Burchard von Worms: Decretum I, 34. In: Migne PL. 140. Sp. 558A – 559D.; SCHIEFFER 1992. 518–519.

⁷⁸ Anasztáz érsek valószínűleg azonos Asztrik érsekkel. „+Anastasiu + Ungorum archiepiscopus interfui et subscripsi” DHA. I. 42–43.

voltak. Az alapítólevél ezen utalása természetesen formulás résznek tekinthető, de nyilvánvaló belőle, hogy szép számmal világiak is jelen voltak az eseményen.

Pécsnek, a püspökség központjává választásban meghatározó szerepe az egyháziaknak, elsősorban Azo legátusnak volt. A pápai követ aktív szerepet kapott a püspökségi szervezet magyarországi továbbépítésében. A pécsi püspökség alapítólevele mellett a római főpap hosszabb ideig való itt tartózkodása is ezt támasztja alá. A legátusnak volt ideje megismerni a területet, sőt arról a korábbi, Querfurti Brúnó vezette misszió kapcsán is információkkal rendelkezett. Tudta, hogy az új püspökség leendő területén milyen fontosabb települések voltak. Nem véletlen, hogy a pécsi püspökség központja éppen egy római hagyományokkal rendelkező település lett. Ebben bizonyosan meghatározó szerepe volt annak, hogy több olyan főpap is szerepet vállalt a létrejöttében, akik itáliai kapcsolataik révén felismerték és pontosan tudták az ókeresztény emlékek jelentőségét. Pécsvárad kezdetei kapcsán az István-legendák utalnak Asztrik szerepére a vidék krisztianizálásában. Asztrikról tudjuk, hogy Szt. Adalbert tanítványaként néhány évig Rómában a Szt. Elek és Bonifác monostorban élt.⁷⁹ Az ókeresztény emlékek megbecsülése igaz a Rómában és Ravenna mellett több évet eltöltő Querfurti Brúnóra, különösen pedig a Ostiából érkező Azo legátusra. Amennyiben helyes az az elképzelés, hogy Azo meghatározó szerepet játszott az 1009-es püspökségalapításokban, melyeknek létrejöttében Rómát kívánták szimbolizálni, akkor szinte magától adódott az ókeresztény emlékek révén Róma felé mutató romos pécsi ókeresztény temető felhasználása és püspöki székhellyé tétele. Nem lehetett így figyelmen kívül hagyni az 1009-ben krisztianizált országrészben azt a települést, amely építészeti emlékei révén leginkább rokonságot mutatott a korabeli Róma hatalmas antik, részben keresztény rommezőivel. Pécs központtá tételével egyúttal a kereszténység folytonosságát is megjelenítették a vidéken, s talán igazolást láttak ezzel abban, hogy erőszakosan léptek fel röviddel korábban a terület pogány lakosságával szemben.

A Róma jóváhagyásával a Ravenna melletti Pereumból érkező Querfurti Brúnó missziója előkészítette, Azo pápai legátus tevékenység a három új egyházmegye, köztük a pécsi, az egri püspökségek és a kalocsai érsekség alapításával nem csak a kereszténység intézményesüléséhez járult hozzá a Dél-Dunántúlon és a Duna-Tisza-közén, hanem egyúttal megerősítette a kialakuló magyar kereszténység Pápaság alá tartozását. Mindez egyben a Német Birodalomtól és a Bizánci Császárságtól független egyházszervezet megerősítését, sőt Szent István államának önállóságát is alátámasztotta. *

FELHASZNÁLT IRODALOM ÉS RÖVIDÍTÉS JEGYZÉK

- ÁKIF.: KRISTÓ GY. (szerk.): *Az államalapítás korának írott forrásai*. Szeged, 1999.
- ALTERI 1988.: ALTERI, G. C.: S. Giovanni in Laterano. In *Vatikan Lexikon*. Hg. Re del, N. Augsburg, 1988. 665–666.
- ALTHOFF 1997.: ALTHOFF, G.: *Spielregeln der Politik im Mittelalter*. Darmstadt, 1997.
- ALTHOFF 2001.: ALTHOFF, G. (Hg.): *Formen und Funktionen öffentlicher Kommunikation im Mittelalter*. Stuttgart, 2001.
- ALTHOFF 2002.: Althoff, G.: Symbolische Kommunikation zwischen Piasten und Ottonen. In *Polen und Deutschland vor 1000 Jahren*. Hg. Borgolte, M. Berlin, 2002. 293–308.
- ALTHOFF 2003.: Althoff, G.: *Die Macht der Rituale. Symbolik und Herrschaft im Mittelalter*. Darmstadt, 2003.
- ALTHOFF 2004.: Zeichen–Rituale–Werte. Hg. Althoff, G. Münster, 2004.

⁷⁹ GYÖRFFY 1977. 141.

- BOGYAY 1994.: Bogay T.: Břevnov és a magyar misszió. In *Kelet-Közép-Európa szentje: Adalbert*. Szerk. Somorjai Á. Budapest, 1994. 193–205.
- BOSL 1970.: BOSL, K.: Das Kloster San Alessio auf dem Aventin zu Rom. In Beck, H. G. – Schmaus, A. (Hg.): *Beiträge zur Südosteuropa-Forschung*. München, 1970. 15–28.
- BRACKMANN 1941.: BRACKMANN, A.: Die Ostpolitik Otto des Grossen. In Brackmann, A.: *Gesammelte Aufsätze*. Weimar, 1941. 141–153.
- BRANDENBURG 2001.: BRANDENBURG, H.: Lateran. In *Lexikon der Päpste und des Papsttums*. Freiburg, 2001. 501–510.
- BUCHOWIECKI 1967.: BUCHOWIECKI, W.: *Handbuch der Kirchen Roms I*. Wien, 1967.
- BÜTTNER 1975.: BÜTTNER, H.: Erzbischof Willigis von Mainz. In Büttner, H.: *Zur frühmittelalterlichen Reichsgeschichte an Rhein, Main und Neckar*. Darmstadt, 1975. 301–313.
- CD Slovaciæ I.: MARSINA, R. (ed.): *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciæ I*. Bratislava, 1971.
- CERIONI 1988.: CERIONI, A. M.: S. Paulo Fuori le Mura. In Re del, N. (ed.): *Vatikan Lexikon*. Augsburg, 1988. 674–675.
- CLAUSSEN 2002.: CLAUSSEN, P. C.: *Die Kirche der Stadt Rom im Mittelalter 1050–1300*. Stuttgart, 2002.
- CZOBOR 2000.: CZOBOR B.: A metzi kazula. In Homonnai S. – Koszta L. (szerk.): *Gizella királyné 985 k. – 1060*. Veszprém, 2000. 188–189.
- DHA.: GYÖRFFY, G. (ed.): *Diplomata Hungariæ antiquissima I*. (1000–1131). Budapestini, 1992.
- DILCHER 2002.: DILCHER, G.: Die Bischofsstadt. Zur Kulturbedeutung eines Rechts- und Verfassungstypus. *Das Mittelalter* 2002. heft. 1. Bnd. 7. 13–38.
- DLUGOSS 1964.: DLUGOSS, I.: *Annales seu cronicae incliti regni Poloniae. Liber I*. Ed. Dabrowski, I. Warszawa, 1964.
- EGGERS 1996.: EGGERS, M.: *Das Erzbistum des Metod*. München, 1996.
- EICHMANN 1951.: EICHMANN, E.: *Weihe und Krönung des Papstes*. München, 1951.
- EICKHOFF 1999.: EICKHOFF, E.: *Kaiser Otto III*. Stuttgart, 1999.
- EICKHOFF 1994.: EICKHOFF, E.: Basilianer und Ottonen. In *Historisches Jahrbuch* 1994. Bnd. 114 10–46.
- ELZE 1960.: ELZE, R. (Hrsg.): *Die Ordines für die Weihe und Krönung des Kaisers und der Kaiserin*. Hannover, 1960.
- FRANKÓI 1901.: FRANKÓI V.: *Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római Szent-székkal I*. Budapest, 1901.
- GOMBOS CFH.: GOMBOS, A. (ed.): *Catalogus fontium historiae Hungaricae III*. Budapest, 1938.
- GÖRICH 1991.: GÖRICH, K.: Ein Erzbistum in Prag oder in Gnesen. In *Zeitschrift für Ostforschung* 1991. Bnd. 40. 10–27.
- GÖRICH 1993.: GÖRICH, K.: Otto III. Romanus, Saxonicus et Italicus. Sigmaringen, 1993.
- GREGOROVIVS 1978.: GREGOROVIVS, F.: *Geschichte der Stadt Rom im Mittelalter I*. München, 1978.
- GRIVEC 1960.: GRIVEC, F.: *Konstantin und Method*. Wiesbaden, 1960.
- GYÖRFFY 1969.: GYÖRFFY GY.: A magyar egyházszervezés kezdeteiről újabb forráskritikai vizsgálatok alapján. In *A Magyar Tudományos Akadémia Filozófiai és Történettudományi Osztályának Közleményei* 1969. 18. k. 199–225.
- GYÖRFFY 1977.: GYÖRFFY GY.: *István király és műve*. Budapest, 1977.
- GYÖRFFY 1988.: GYÖRFFY GY.: Szent István történeti kutatásunkban. In Glatz F. – Kardos J. (szerk.): *Szent István és kora*. Budapest, 1988. 18–22.
- H. TÓTH 2003.: H. TÓTH I.: *Cirill-Konstantin és Metod élete, működése*. Szeged, 2003.³
- HIRSCHMANN 2002.: HIRSCHMANN, F.: Wirtzburgensibus... naturale est destruere et edificare. Bauprojekte und Stadtplanung in Würzburg im hohen Mittelalter. In *Das Mittelalter* 2002. Bnd. 7. 39–70.
- HORVÁTH 1967.: HORVÁTH J.: Székesfehérvár korai történetének néhány kérdése az írásos források alapján. In Kralovánszky A. (szerk.): *Székesfehérvár évszázadai I*. Székesfehérvár, 1967. 101–116.
- HUSCHNER 2003.: HUSCHNER, W.: *Transalpine Kommunikation im Mittelalter I–III*. Hannover, 2003.
- KISS 1979.: KISS A.: A népvándorlás és a magyar honfoglalás kora Baranyában. In Bándi G. (szerk.): *Baranya megye története az őskortól a honfoglalásig*. Pécs, 1979. 331–415.

- KLEWITZ 1957.: KLEWITZ, H. W.: Entstehung des Kardinalkollegiums. In Klewitz, H. W.: *Reformpapsttum und Kardinalkolleg*. Darmstadt, 1957.
- KLOCZOWSKI 1994.: KLOCZOWSKI, J. – MÜLLEROVA, L. – SKARBK, J.: *A katolikus egyház Lengyelországban*. Budapest, 1994.
- KOSZTA 1988.: KOSZTA L.: A kereszténység kezdetei és az egyházszerzés Magyarországon. In Kristó Gy. (szerk.): *Az államalapító*. Budapest, 1988. 153–207.
- KOSZTA 1996.: KOSZTA L.: A keresztény egyházszerzés kialakulása. In Kristó Gy. – Makk F. (szerk.): *Árpád előtt és után*. Szeged, 1996. 105–115.
- KOSZTA 2008.: KOSZTA L.: Remeték a 11. századi Magyarországon. *Ætas* 2008. 1. sz. 42–55.
- KÖVÉR 2000.: KÖVÉR B.: Szent István és Gizella metzi miseruhája. In Homonnai S. – Koszta L. (szerk.): *Gizella királyné 985 k. – 1060*. Veszprém, 2000. 188.
- KRISTÓ – H. TÓTH 1996.: KRISTÓ GY. – H. TÓTH L.: Az Orosz Évkönyvek néhány magyar vonatkozása. In Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatæ. *Acta Historica* 1996. vol. 103. 21–30.
- KRISTÓ 1985.: KRISTÓ GY.: A fekete magyarok és a pécsi püspökség. In Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatæ. *Acta Historica* 1985. vol. 82. 11–17.
- KRISTÓ 1999.: KRISTÓ GY.: *A tizenegyedik század története*. Budapest, 1999.
- KURNATOWSKA 1997.: KURNATOWSKA, Z.: Die Christianisierung Polens im Lichte der materiellen Quellen. In Urbanczyk, P. (ed.): *Early Christianity in Central and East Europe*. Warsaw, 1997. 101–121.
- LABUDA 2001.: LABUDA, G.: Die Gründung der Metropolitanorganisation der polnische Kirche auf der Synode in Gnesen am 9. und 10. März 1000. In *Acta Poloniae Historica* 2001. vol. 84. 5–30.
- MACIEJEWSKI 2007.: MACIEJEWSKI, J.: A középkori lengyel püspöki kar, mint társadalmi csoport a középkorban. *Ætas* 2007. 3. sz. 135–141.
- MAKK – THOROCZKAY 2006.: MAKK F. – THOROCZKAY G. (szerk.): *Írott források az 1050–1116 közötti magyar történelemről*. Szeged, 2006.
- MAKK 1996.: MAKK F.: *Magyar külpolitika (896–1196)*. Szeged, 1996.²
- MAKKAI – MEZEY 1960.: MAKKAI L. – MEZEY L. (szerk.): *Árpád-kori és Anjou-kori levelek (XI–XIV. század)*. Budapest, 1960.
- Maurer 1976.: Maurer, H.: Kirchengründungen und Romgedanke am Beispiel des ottonischen Bischofs-sitzes Konstanz. In Petri, F. (Hg.): *Bischofs- und Kathedralstädte des Mittelalters*. Köln, 1976. 47–59.
- MEYER – SUNTRUP 1977.: MEYER, H. – SUNTRUP, R.: Zum Lexikon der Zahlenbedeutungen im Mittelalter. Einführung in die Methode und Probeartikel: Die Zahl 7. In *Frühmittelalterliche Studien* 1977. Bnd. 11. 1–74.
- MEYER – SUNTRUP 1987.: MEYER, H. – SUNTRUP, R.: *Lexikon der mittelalterlichen Zahlenbedeutungen*. München, 1987.
- MGH. Annales Altahenses maiores: *Annales Altahenses maiores*. Monumenta Germaniæ historica. Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum. Hannover, 1891.
- MGH. S. R. Merovingicarum II/1.: KRUSCH, B. – LEVISON, W. (ed.): *Monumenta Germaniæ historica*. Scriptores rerum Merovingicarum II/1. Hannover, 1951.
- MGH. SS. XV/2.: Monumenta Germaniæ historica. Scriptores XV/2. Hannover, 1888.
- MGH. Vita Meinweri episcopi: TENCKHOFF, F. (ed.): *Vita Meinweri episcopi Patherbrunnensis*. Monumenta Germaniæ historica. Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum. Hannover, 1921.
- MORAVCSIK 1938.: MORAVCSIK GY.: A honfoglalás előtti magyarság és a kereszténység. In Serédi J. (szerk.): *Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján I*. Budapest, 1938. 171–212.
- NEMERKÉNYI 2000.: NEMERKÉNYI E.: The Medieval Rome Idea in the Institutio of King Stephen of Hungary. *Acta Classica Universitatis Scientiarum Debreceniensis* 2000. vol. 36. 187–201.
- NICKEL 1999.: NICKEL, H.: Zur Baugeschichte der Burg Querfurt. In Kurnatowska, Z. (red.): *Tropami Świetego Wojciecha*. Poznań, 1999. 169–177.
- OVČAROV 1991.: OVČAROV, D.: Golemijat carski dvorec vav Veliki Presláv. In *Preslavskata patriaršija prez X vek*. Sofia, 1991.
- Re del 1988.: Re del, N.: Papstaltar. In *Vatikan Lexikon*. Hg. Re del, N. Augsburg, 1988. 540–541.

- SANSTERRE 1990.: SANSTERRE, J. M.: Le monastère des Saints-Boniface et Alexis. *Revue Bénédictine* 1990. no. 4. vol. 100. 493–506.
- SCHIEFFER 1992.: SCHIEFFER, R.: Papsttum und Bistumgründung in Frankreich. In Rosalio Iosepho card. – Castillo Lara (curante): *Studia in honorem eminentissimi cardinalis Alphonsi M. Stickler*. Róma, 1992. 517–528.
- SCHNEIDER 2005.: SCHNEIDER, F.: *Die mittelalterliche Stadt*. Darmstadt, 2005.
- SERVATIUS 1979.: SERVATIUS, C.: *Paschalis II. 1099–1118*. Stuttgart, 1979.
- SRH.: SZENTPÉTERY, E. (ed.): *Scriptores rerum Hungaricarum I–II*. Budapestini, 1937–1938.
- TELLENBACH 1988.: TELLENBACH, G.: *Die westliche Kirche vom 10. bis zum frühen 12. Jahrhundert*. Göttingen, 1988.
- TELLENBACH 1984.: TELLENBACH, G.: Zur Geschichte der Päpste im 10. und früheren 11. Jahrhundert. In Fenske, L. – Zolt, Th. (Hg.): *Institutionen, Kultur und Gesellschaft im Mittelalter*. Festschrift für Josef Fleckenstein zu seinem 65. Geburtstag. Sigmaringen, 1984. 165–177.
- Thietmar Chronicon: *Thietmari Merseburgensis episcopi Chronicon*. Ed. HOLTZMANN, R. Darmstadt, 1960.
- TÓTH 1983.: TÓTH S.: A fehér és a fekete magyarok kérdéséhez. In *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatæ*. Acta Historica 1983. vol. 75. 3–9.
- TÓTH 1987.: TÓTH S.: Kabarok és fekete magyarok. In *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatæ*. Acta Historica 1987. vol. 84. 23–44.
- TÓTH 1994.: TÓTH S.: Fekete magyarok. In Kristó Gy. (főszerk.): *Korai magyar történeti lexikon*. Budapest, 1994. 216.
- TÓTH 1997.: TÓTH S.: A fehér és a fekete magyarok problematikájához. In Rokay P. (szerk.): *A honfoglalás 1100 éve és a Vajdaság*. Novi Sad, 1997. 81–94.
- TÓTH E. 2002.: TÓTH E.: A magyar Szent Koronáról és a koronázási jelvénygyűttesről. In Veszprémy L. (szerk.): *Szent István és az államalapítás*. Budapest, 2002. 209–226.
- TŘEŠTÍK 2000.: TŘEŠTÍK, D.: Von Svatopluk zu Boleslaw Chobry. Die Entstehung Mitteleuropas aus der Kraft des Tatsächlichen und aus einer Idee. In *The Neighbours of Poland in the 10th Century*. Ed. Urbanczyk, P. Warsaw, 2000. 111–145.
- VAVŘINEK 1963.: VAVŘINEK, V.: *Die Christianisierung und Kirchenorganisation Großmährens*. Historica Bnd. 7. 1963. 5–56.
- VEZSPRÉMY 2003.: VEZSPRÉMY L.: Adémar de Chabannes krónikájának magyar vonatkozásai. *Századok* 2003. 2. sz. 137. évf. 459–467.
- VEZSPRÉMY 2004.: VEZSPRÉMY L.: Mint békák a mocsárban. Püspökök gyűlése a Duna mellett 796-ban. *Ætas* 2004. 2. sz. 19. évf. 53–71.
- VOIGT 1907: VOIGT, H. G.: *Brun von Querfurt*. Mönch, Eremit, Erzbischof der Heiden und Märtyrer. Stuttgart, 1907.
- WEINFURTER 2009.: WEINFURTER, S.: Kaiser Heinrich II. und Bolesław Chrobry. Herrscher mit ähnlichen Konzepten? In *Questiones Medii Aevi Novæ* 2009. vol. 9. 5–25.
- WENSKUS 1956.: WENSKUS, R.: *Studien zur historisch-politischen Gedankenwelt Bruns von Querfurt*. Münster–Köln, 1956.
- WIHODA 2005.: WIHODA, M.: Das Sázava-Kloster in ideologischen Koordinaten der böhmischen Geschichte des 11. Jahrhunderts. In Sommer, P. (Hg.): *Der heilige Prokop, Böhmen und Mitteleuropa*. Colloquia mediaevalia Pragensia IV. Praha, 2005. 257–271.
- WOLFINGER 2006.: WOLFINGER, L.: Politisches Handeln mit dem hl. Adalbert von Prag. In *Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung* 2006. Bnd. 114. 219–250.
- WOLTER 1988.: WOLTER, H.: *Die Synoden im Reichsgebiet und in Reichsitalien von 916 bis 1056*. München, 1988.
- WYROZUMSKI 2002.: WYROZUMSKI, J.: Der Akt von Gnesen und seine Bedeutung für polnische Geschichte. In Borgolte, M. (Hg.): *Polen und Deutschland vor 1000 Jahren*. Berlin, 2002. 281–291.
- ZIMMERMANN 1967.: ZIMMERMANN, H.: Gründung und Bedeutung des Bistums Bamberg für den Osten. In *Südostdeutsches Archiv* 10. 1967. 38–48.

KOSZTA, LÁSZLÓ

*Bruno of Querfurt and Azo, bishop of Ostia**Two foreign clerics and the process of the organisation of the bishopric system in 1009***Abstract**

The author gives a study about the Christianization in Hungary under duke Géza and king Stephen. King Stephen firstly tried to convert the region with peaceful measures; he took an armed action only in case the peaceful attempt failed. The author discusses the stages of the organisation of the Hungarian bishopric system, and discusses Bruno's life and his work in the southern part of Hungary, in South-Transdanubia, among the Black-Hungarians, and mentions Bruno's contact to the Holy Father. King Stephen had an important relationship with the Papacy. He sent a *casula* to pope John XVIII. According to earlier secondary literature, Azo—cardinal bishop of Ostia, *bibliothecarius* and papal legate—was present in Hungary in 1009, in the year of the foundation of the bishopric in Pécs. Based on the letter of Bruno to Henry II, the author asserts that Azo had to be present in Hungary as early as 1008, since it took months, until the information about Azo's mission to Hungary reached Bruno, who was at that time probably in Poland. In 1009, another diocese was founded beside the bishopric of Pécs: the diocese of Kalocsa on the eastern bank of the Danube, and a further diocese in Eger followed. The dioceses had different patron saints: it was St. Peter in Pécs, St. Paul in Kalocsa and St. John the Evangelist in Eger. In Rome, the five largest basilicas are the Lateran, St. Peter in Vatican, St. Paul (S. Paolo fuori le mura), S. Maria Maggiore, St. Lorenzo. Since the 5th century, the patron saints of the Lateran were St. John the Baptist and St. John the Evangelist. As we can see, the patron saints of the first three basilicas in Rome became the patron saints of the new Hungarian dioceses. With the selection of the patron saints the Papacy was represented in Hungary; it was the idea of the '*imitatio Romæ*', imitation of Rome. With Pécs, Kalocsa and Eger there were altogether seven dioceses in Hungary in 1009. Seven was the '*numerus perfectus and sacratus*', as the Book of Revelation 1,11 reports about seven churches. In many countries seven dioceses were founded at the beginning of the organisation of the bishopric system (e. g. in Gallia according to Gregory of Tours; in the archbishopric of Method in the legend by Christian; according to Pilgrim, bishop of Passau there were seven dioceses in East-Pannonia and Moesia subordinated to the archbishop of Lorch at the time of Romans and Gepids; etc.) The seven bishops in Hungary followed the Roman model, because there were seven cardinal bishops in Rome— one of them was Azo. The Roman ideal is also included in the *speculum regum* written to the son of King Stephen, to prince Emeric. According to the Hartvik's St. Stephen Legend, the pope sent to King Stephen not only a crown, but a cross as well, as an acknowledgement of the king's missionary work. This relationship gave the papacy an opportunity for an attempt to subordinate the Hungarian Kingdom as a vassal. The bishopric of Pécs is the only diocese founded by St. Stephen whose Charter of Foundation survived: it was dated on the 23th August 1009. The foundation of the three new dioceses confirmed the subordination of the Hungarian Christianity to the Papacy and secured the independence of the Hungarian church-system from the Holy Roman Empire and from the Byzantine Empire, and also supported the independence of the state of St. Stephen.